

**Analiza wdrażania funduszy UE w
Regionalnym Programie Operacyjnym 2014-2020 i dokumentach uszczegółwiających pod
kątem postulatów zawartych w stanowiskach POE
- woj. łódzkie**

Analiza zrealizowana w ramach projektu
„Fundusze europejskie dla zrównoważonego rozwoju w regionach”

Związek Stowarzyszeń Polska Zielona Sieć

SPIS TREŚCI

A. RPO A ZASADA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU	3
Zrównoważony rozwój jako zasada przekrojowa w RPO i SzOOP.....	3
Ocena horyzontalnego wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju w SzOOP	8
B. STOPIEŃ UWZGLĘDNIENIA POSTULATÓW ZE STANOWISKA POZARZĄDOWYCH ORGANIZACJI EKOLOGICZNYCH.....	10
Postulaty horyzontalne	10
Energia odnawialna i efektywność energetyczna	12
Adaptacja do zmian klimatu	12
Ochrona przyrody / edukacja ekologiczna	13
Transport	13
Gospodarka odpadami	14
2. C. OCENA SZCZEGÓŁOWEGO OPISU OSI PRIORYTETOWYCH.....	14
Energia odnawialna i efektywność energetyczna	14
Adaptacja do zmian klimatu	18
Ochrona przyrody / edukacja ekologiczna	23
Transport	25
Gospodarka odpadami	27

Ważniejsze skróty:

RPO, RPO WŁ - Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego 2014-2020

SzOOP - Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych

POE - Pozarządowe Organizacje Ekologiczne

ZR - zrównoważony rozwój

Autorzy analizy:

Marta Wiśniewska - RPO a zasada zrównoważonego rozwoju, postulaty horyzontalne

Julia Krzyszkowska – Energia odnawialna i efektywność energetyczna

Marta Wiśniewska - Adaptacja do zmian klimatu

Krzysztof Smolnicki - Ochrona przyrody / edukacja ekologiczna

Krzysztof Rytel - Transport

Paweł Głuszyński - Gospodarka odpadami

A. RPO A ZASADA ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Zrównoważony rozwój jako zasada przekrojowa w RPO i SzOOP

RPO Województwa Łódzkiego¹ na lata 2014-2020 (Wł) wiąże zrównoważony rozwój z jednym z priorytetów Strategii Europa 2020 i definiuje go jako „wspieranie gospodarki efektywnie korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku oraz bardziej konkurencyjnej”. Zgodnie z deklaracjami zawartymi w sekcji poświęconej zasadom horyzontalnym (11.1) „zasada zrównoważonego rozwoju będzie stosowana horyzontalnie w RPO oraz promowana we wszystkich realizowanych projektach, ponieważ łączy się z korzyściami dla środowiska (zmniejszone emisje gazów cieplarnianych i innych zanieczyszczeń), gospodarki (stymulowanie rozwoju sektora budowlanego, zwiększenie bezpieczeństwa energetycznego (rynek pracy, zapobieganie ubóstwu energetycznemu)”. Choć należy zwrócić uwagę na niedostrzeganie związku pomiędzy jakością środowiska województwa a jakością życia jego mieszkańców, wyzwań środowiskowych związanych z utratą różnorodności biologicznej czy zapisy o finansowaniu „przedsięwzięć minimalizujących² oddziaływanie (...) na środowisko” założenia dotyczące wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju są w dużej mierze dobrze nakreślone.

Na poziomie praktycznym i wymiernym sposobem wdrażania tej zasady ma być, jako wymóg minimalny odzwierciedlony w kryteriach wyboru projektów, racjonalne gospodarowanie zasobami, ograniczanie presji na środowisko, uwzględnianie efektów środowiskowych w zarządzaniu oraz podnoszenie świadomości ekologicznej społeczeństwa. W sekcji 11.1 RPO deklaruje premiowanie³ w kryteriach wyboru: stosowania zasad CSR⁴, uwzględniania eko-innowacji i oszczędności zasobów w ramach m.in. osi priorytetowej (OP) I, „zielonych miejsc pracy” (m.in. OP VIII), projektów inwestycyjnych związanych z ponownym wykorzystaniem terenu i wypełnianiem zabudowy zamiast ekspansji na tereny niezabudowane (OP VI), stosowania zielonych zamówień publicznych, przywracania i utrwalania ładu przestrzennego. Niezrozumiała, zdaniem POE, jest jednak deklaracja o preferowaniu projektów stosujących zasadę *zanieczyszczający płaci i użytkownik płaci* tj. „zgodności finansowanych interwencji z odpowiednimi regulacjami unijnymi i krajowymi”. Zgodność ta powinna być bowiem kryterium o charakterze dopuszczającym tj. którego spełnienie jest warunkiem dofinansowania przedsięwzięcia.

¹ wersja 6.0

² w tym miejscu należy, przywołując treść stanowiska POE z 2014 roku dot. RPO Wł i poddać w wątpliwość czy Program definiuje rozwój zrównoważony jako ten, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być zaspokojone bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na ich zaspokojenie; horyzontalne wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju w kontekście wdrażania środków EFRR i EFS oraz globalnych wyzwań środowiskowych nie może ograniczać się do finansowania przedsięwzięć minimalizujących oddziaływanie działalności człowieka na środowisko http://ekoprojekty.pl/wp-content/uploads/2014/10/Stnowisko-POE_woj.-%C5%82%C3%B3dzkie.pdf

³ podając je jako przykład

⁴ Społeczna Odpowiedzialność Biznesu

Choć deklarowane w RPO Wł dążenie do gospodarki efektywnie korzystającej z zasobów i bardziej przyjaznej środowisku jest jak najbardziej zasadne, to zdaniem POE realizacja tego priorytetu Strategii Europa 2020 mogłaby z powodzeniem mieć charakter horyzontalny tj. być odzwierciedlona we wszystkich osiach priorytetowych, przy wsparciu zarówno środków EFRR⁵, jak i EFS⁶. Przede wszystkim jednak deklaracje dotyczące wdrażania zrównoważonego rozwoju, z sekcji 11. dokumentu, powinny być znaleźć odzwierciedlenie w opisie osi priorytetowych Programu w nim zawartych.

Cele tematyczne funduszy europejskich przyczyniające się wprost do rozwoju zrównoważonego, związane z gospodarką niskoemisyjną, adaptacją do zmian klimatu, ochroną środowiska i gospodarką zasobami naturalnymi (CT 4, 5 i 6) realizowane są w ramach osi priorytetowych III, IV i V. Wśród celów szczegółowych osi priorytetowej V Ochrona środowiska znajdują się: zwiększone bezpieczeństwo przeciwpowodziowe, ograniczone składowanie odpadów, zwiększony odsetek ludności korzystającej z systemu oczyszczania ścieków zgodnego z dyrektywą dotyczącą ścieków komunalnych, wzmocnione mechanizmy ochrony bioróżnorodności w regionie. Dzięki realizacji osi priorytetowej IV Gospodarka niskoemisyjna, według założeń Programu, zwiększona zostanie produkcja energii ze źródeł odnawialnych, poprawi się jakość powietrza oraz efektywność energetyczna w sektorze publicznym i sektorze budownictwa. Celami szczegółowymi osi priorytetowej III Transport są m.in. zwiększone wykorzystanie transportu publicznego, lepsza dostępność transportowa województwa w ruchu kolejowym. Interwencja (w odniesieniu do pierwszego z celów) przyczyni się do stworzenia w województwie łódzkim sprawnego i bezpiecznego systemu publicznego transportu zbiorowego na obszarach miejskich, o wysokiej jakości świadczonych usług, spełniającego normy unijne w zakresie ochrony środowiska, konkurencyjnego względem transportu indywidualnego. Działania towarzyszące inwestycjom w transport publiczny służące ograniczeniu ruchu samochodowego (m.in. w centrach miast) i poprawiające warunki ruchu dla transportu niezmotoryzowanego przyczynią się zgodnie z Programem do poprawy jakości życia na obszarach miejskich oraz atrakcyjności przestrzeni miejskiej. Zmiana schematów mobilności miejskiej w kierunku mobilności bardziej zrównoważonej, zakładającej większy udział transportu niezmotoryzowanego i publicznego pozwoli na obniżenie emisji CO₂ oraz innych zanieczyszczeń powietrza uciążliwych dla środowiska i mieszkańców obszarów miejskich. Wsparcie dotyczyć ma także innych przedsięwzięć z zakresu mobilności miejskiej obejmujących m.in. budowę lub przebudowę dróg dla rowerów, w tym ścieżek rowerowych. W związku z drugim przywołanym powyżej celem szczegółowym osi III wsparciem Programu objęte zostaną inwestycje dotyczące modernizacji, rewitalizacji, a w uzasadnionych przypadkach również budowy sieci kolejowej oraz infrastruktury dworcowej o znaczeniu regionalnym. Możliwe będą ponadto inwestycje z zakresu zakupu lub modernizacji taboru kolejowego dla obsługi połączeń wojewódzkich.

Analiza opisów pozostałych osi priorytetowych Programu (realizujące inne CT), zawarta w dokumencie RPO, pokazuje, że horyzontalne wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju opisane w sekcji 11, jest raczej deklaracją niż priorytetem.

⁵ Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego

⁶ Europejski Fundusz Społeczny

W ramach osi priorytetowej I Badania, rozwój i komercjalizacja wiedzy „preferowane będą projekty uwzględniające działania pozytywnie wpływające na środowisko, w tym nowoczesne rozwiązania energetyczne, zmiany klimatyczne⁷”, próżno jednak szukać deklarowanego uwzględniania ekoinnowacji i oszczędności zasobów w ramach⁸.

Wśród zapisów odnoszących się do osi priorytetowej II Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka znajdziemy mające pro środowiskowy potencjał: „Wsparcie uzyskają także ekoinnowacje zmierzające do zwiększenia wydajności pracy oraz redukcji kosztów działalności związanych ze zużyciem surowców i energii, co powinno sprzyjać obniżeniu zużycia energii, bardziej efektywnemu wykorzystaniu surowców oraz zapobieganiu powstawania lub ograniczaniu emisji do środowiska. Ponadto w zakresie efektywności energetycznej wspierane będą inwestycje przedsiębiorstw, m.in. w obszarze zmniejszenia strat energii, ciepła i wody w stosowanych procesach technologicznych, pod warunkiem, że stanowią one element szerszego przedsięwzięcia. Identyfikacja optymalnego zestawu działań zwiększających efektywność energetyczną w danym przedsiębiorstwie, czy budynku, dokonywana będzie na podstawie audytu energetycznego.” Niestety zaplanowane w RPO Wł nie będą „mierzyć” w żaden sposób liczby czy efektu podejmowanych ekoinnowacji, efektywnego korzystania z zasobów. Nie dostrzeżono możliwości wsparcia w ramach OP II rozwoju zielonych miejsc pracy. Pojawiły się natomiast zapisy potencjalnie niebezpieczne dla stanu środowiska: „Preferencje uzyskają projekty realizowane na nieużytkach, terenach zlokalizowanych w pobliżu inwestycji transportowych (autostrady, drogi szybkiego ruchu, linie kolejowe), terenach zdegradowanych, wymagających rewitalizacji, w związku ze zintensyfikowanym i udokumentowanym zapotrzebowaniem firm poszukujących lokalizacji dla prowadzenia działalności”. POE zwracają uwagę, iż tzw. nieużytki na obszarach pozazurbanizowanych to w większości przypadków tereny cenne przyrodniczo, nawet jeśli nie objęte formami ochrony przyrody i jako takie powinny być chronione przed zabudową. Dodatkowo, obszary tego typu mają znaczenie w kontekście zmian klimatu i konieczności łagodzenia ich skutków oraz adaptacji do nich. Również preferencje dla zabudowy terenów wzdłuż szlaków transportowych stoją w sprzeczności z deklaracjami z sekcji 11 dokumentu mówiącymi o premiowaniu projektów inwestycyjnych związanych „z ponownym wykorzystaniem terenu i wypełnianiem zabudowy zamiast ekspansji na tereny niezabudowane”, przyczyniających się do „a) powstrzymywania żywiołowego rozlewania się miast, b) zapobiegania rozpraszaniu zabudowy i przeciwdziałania chaosowi przestrzennemu (...)”. Zapis o stosowaniu precyzyjnych, mierzalnych i obiektywnych, uwzględniających zasady horyzontalne, w tym

⁷ w zapisie jest najprawdopodobniej błąd

⁸ czytelnika zaskoczy z pewnością natomiast następujący tekst, który bez stosownego objaśnienia wydaje się kolejnym nieporozumieniem: „Ponadto na potrzeby realizacji zasady zrównoważonego rozwoju, rozumianej jako dążenie do wzrostu gospodarczego i równomiernego podziału korzyści, którego celem jest osiągnięcie odpowiedzialnego, długookresowego wzrostu, który stanie się udziałem różnych społeczności, służyć będzie zobowiązanie dużego przedsiębiorcy, że wkład finansowy z funduszy nie spowoduje znacznej utraty miejsc pracy w istniejących lokalizacjach tego przedsiębiorcy na terytorium Unii Europejskiej, w związku z realizacją dofinansowywanego projektu.”

zrównoważonego rozwoju (powtarzany w opisach innych osi priorytetowych)⁹, na poziomie RPO choć o pozytywnym potencjale jest zbyt enigmatyczny, by ocenić go w tym miejscu analizy. Ocena dokonana zostanie w części poświęconej Szczegółowemu Opisowi Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego 2014-2020.

W opisie osi priorytetowej VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu znaleźć można m.in. informację o promowaniu rozwiązań mających na celu poprawę funkcjonowania obiektów/instytucji, w tym energooszczędnych rozwiązań technicznych/technologicznych oraz ekonomicznych, szczególnie w zakresie wpływu planowanej inwestycji na bezpośrednie otoczenie, jak również wykorzystanie TIK. Wśród typów przedsięwzięć wymienia się rewitalizację tkanki mieszkaniowej w ramach części wspólnych wielorodzinnych budynków, w tym termomodernizację budynków mieszkalnych. Mowa jest też o bliżej niedoprecyzowanym wykorzystaniu i rozwoju potencjałów endogenicznych regionu łódzkiego, opartych na walorach przyrodniczych i kulturowych, określonych w polityce terytorialno-funkcjonalnej. I choć należy zwrócić uwagę na dostrzeganie w Programie walorów przyrodniczych RPO, to niepokoi możliwy wzrost presji na środowisko naturalne w związku z rozwojem turystyki wspieranym w ramach OP VI.

Oś priorytetowa VII Infrastruktura dla usług społecznych, czego zdaje się sam Program nie dostrzegać, w ramach PI Wzmocnienie zastosowań TIK dla e-administracji, e-uczenia się, e-włączenia społecznego, e-kultury i e-zdrowia przyczynia się, co do zasady do wdrażania zrównoważonego rozwoju. Rozwój e-administracji, e-usług publicznych, digitalizacja zasobów publicznych oraz udostępniania do ponownego wykorzystania elektronicznych wersji posiadanych przez instytucje publiczne informacji, o ile w procesie inwestycyjnym nie będzie oddziaływał na środowisko i efektywnie wykorzystywał zasoby, będzie wypełniał tę zasadę horyzontalną, przyczyniając się m.in. do ograniczenia korzystania z zasobów (wersje elektroniczne zamiast papierowych), ilości podróży związanych z korzystaniem z usług publicznych i kontaktami z administracją publiczną. Niestety, w obszarze związanym z infrastrukturą społeczną i zdrowotną zrównoważonego rozwoju również się nie dostrzega, choć np. tam gdzie mowa o rewitalizacji budynków i ich adaptacji na mieszkania socjalne i chronione należałoby się co najmniej spodziewać działań na polu efektywności energetycznej jako integralnej części projektów. Podobnie w obszarze inwestowania w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej. Należy to ocenić jako niewykorzystaną szansę na wprowadzenie lub promowanie rozwiązań pro środowiskowych, efektywnego wykorzystania zasobów i energii¹⁰. Zdaniem POE zapis „kryteria uwzględniać będą horyzontalne zasady ustanowione

⁹ „Stosowane kryteria wyboru projektów będą precyzyjne, mierzalne i obiektywne. Uwzględniać będą one horyzontalne zasady ustanowione w art. 7 i 8. rozporządzenia ogólnego w zakresie równości mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacji, a także zrównoważonego rozwoju.”

¹⁰ np. w „działania służące poprawie dostępności do edukacji przedszkolnej, w tym wsparcie infrastruktury wychowania przedszkolnego związane z adaptacją i modernizacją istniejących obiektów na potrzeby prowadzenia działalności edukacyjnej wraz z zakupem niezbędnego wyposażenia i sprzętu gwarantującego wysoką jakość usług”

w art. 7 i 8 rozporządzenia ogólnego w zakresie równości mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacji (w tym również ze względu na niepełnosprawność), a także zrównoważonego rozwoju” nie jest adekwatny do wyzwań środowiskowych.

W ramach celu szczegółowego OP VIII Zatrudnienie: Wzrost zatrudnienia osób bezrobotnych, biernych zawodowo i poszukujących pracy „zakłada się możliwość wprowadzenia preferencji dla przedsięwzięć mających na celu tworzenie miejsc pracy w „białym sektorze” oraz „srebrnej gospodarce” i „zielonej gospodarce” (zgodnie z Komunikatem KE „Inicjatywa na rzecz zielonego zatrudnienia” z dnia 2 lipca 2014 r.). „IZ RPO ma przeprowadzić analizę, której celem będzie zidentyfikowanie zapotrzebowania na wsparcie w zakresie tworzenia „białych” i „zielonych” miejsc pracy. Wyniki tej analizy mają być brane pod uwagę podczas formułowania kryteriów wyboru projektów.” W ramach działań związanych z realizacją celu szczegółowego: Zwiększenie liczby trwałych, nowopowstałych przedsiębiorstw (start-upów) już tworzenia zielonych miejsc pracy się nie przewiduje.

Oś priorytetowa IX Włączenie społeczne dla celu szczegółowego: Przywrócenie zdolności do zatrudnienia osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym przewiduje wśród typów projektów, co ma potencjał w zakresie zielonych miejsc pracy i zielonych kompetencji m.in.: programy służące aktywizacji społeczno-zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym za pomocą instrumentów aktywizacji społecznej, zawodowej, edukacyjnej. Dla celów szczegółowych: poprawa dostępu do usług społecznych ograniczających ubóstwo i wykluczenie społeczne realizowanych w regionie oraz poprawa dostępu do usług zdrowotnych odpowiadających na zdiagnozowane potrzeby w regionie nie dostrzeżono, że o atrakcyjności regionu decyduje również jakość środowiska. Przywoływane w tym miejscu usługi środowiskowe nie mają oczywiście związku z *ecosystem services*, ale z *community-based*. Informacja, że działania „nakierowane będą na świadczenie usług w warunkach domowych, w środowisku naturalnym, a także przygotowanie najbliższego środowiska społecznego do pomocy osobom zależnym i/lub niesamodzielnym” również najprawdopodobniej nie odzwierciedla powiązania z uwarunkowaniami środowiskowymi. Odnośnie celu szczegółowego: Powstanie nowych i trwałych miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej odnotować należy brak powiązania działań z zielonymi miejscami pracy, choć potencjalnie takie powiązanie jest możliwe.

RPO WŁ również w osi priorytetowej X Adaptacyjność pracowników i przedsiębiorstw w regionie nie dostrzegło potencjału w zakresie nabywania zielonych kompetencji, transformacji w kierunku zielonej gospodarki, tworzenia zielonych miejsc pracy. Wdrażanie zrównoważonego rozwoju zawarto w enigmatycznych, znanych z innych osi deklaracjach: „Uwzględnić będą one [kryteria wyboru projektów] horyzontalne zasady ustanowione w art. 7 i 8 rozporządzenia ogólnego w zakresie równości mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacji (w tym także ze względu na niepełnosprawność), a także zrównoważonego rozwoju” lub „Kryteria uwzględnić będą horyzontalne zasady ustanowione w art. 7 i 8 rozporządzenia ogólnego w zakresie równości mężczyzn i kobiet oraz niedyskryminacji (w tym także ze względu na niepełnosprawność), a także zrównoważonego rozwoju.”

Oś priorytetowa XI – Edukacja, Kwalifikacje, Umiejętności to też oś, w której nie dostrzeżono potencjału dla tworzenia umiejętności i kompetencji potrzebnych do budowania rozwoju regionu przy efektywnym wykorzystaniu zasobów naturalnych, oparciu o zieloną gospodarkę. Zdaniem POE taką możliwość dają działania ukierunkowane na osiąganie celów szczegółowych osi m.in. podniesienie u uczniów kompetencji kluczowych oraz właściwych postaw i umiejętności niezbędnych na rynku pracy, poprawa zdolności do zatrudnienia absolwentów, kształcenia i szkolenia zawodowego, dostosowanie kierunków kształcenia i szkolenia zawodowego do regionalnego rynku pracy we współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym.

Działań w kierunku zrównoważonego rozwoju nie zaplanowano również w osi priorytetowej Pomoc techniczna. Zdaniem POE w tej specyficznej osi można je zrealizować np. poprzez stosowanie zielonych (zrównoważonych) zamówień publicznych.

W powyższej sytuacji, w związku z opisami poszczególnych osi priorytetowych (innych niż III, IV i V) należy stwierdzić, że RPO Wł nie zapewnia w pełni horyzontalnego wdrażania zrównoważonego rozwoju przy wsparciu środków UE w perspektywie 2014-2020. Zidentyfikowane w RPO Wł środowiskowe rozwiązania i kierunki wsparcia są oczywiście swego rodzaju deklaracjami, do urzeczywistnienia w Szczegółowym Opisie Osi Priorytetowych¹¹. Kluczowe dla efektów środowiskowych wdrażania RPO Wł, stopnia wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju, będą również kryteria wyboru projektów (stanowiące załącznik do SzOOP). Ocenę horyzontalnego wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju zaprogramowanego i zdefiniowanego w SzOOP przedstawiono poniżej.

Ocena horyzontalnego wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju w SzOOP

Jak napisano wcześniej, również na poziomie opisowym SzOOP, horyzontalne wdrażanie zasady zrównoważonego w sposób oczywisty odbywa się w OP III, IV i V. Szczegółowe, eksperckie oceny w obszarach: ochrony przyrody, transportu, gospodarki odpadami, efektywności energetycznej i OZE oraz adaptacji do zmian klimatu znajdują się w dalszych częściach niniejszego dokumentu.

Analiza zapisów dostępnych uszczegółowień RPO Wł dla pozostałych osi priorytetowych (SzOOP) wskazuje na istotne deficyty w kontekście horyzontalnego wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju.

W ramach osi priorytetowej, finansowanej ze środków EFRR, I Badania, rozwój i komercjalizacja wiedzy SzOOP¹² w opisie działań i poddziałań nie zawiera informacji o wsparciu ekoinnowacji czy przedsięwzięć efektywnie korzystających z zasobów na etapie realizacji i funkcjonowania infrastruktury objętej wsparciem. W kryteriach wyboru projektów znaleźć można jedynie „spełnianie polityk horyzontalnych”, „potencjał innowacyjny przedsiębiorstwa” (w którym można uzyskać punkty za spełnienie warunku „zastosowanie rozwiązań mających pozytywny wpływ na środowisko,

¹¹ SzOOP może również wypełniać luki zidentyfikowane w RPO

¹² Załącznik do Uchwały Nr 1278/15 Zarządu Województwa Łódzkiego z dnia 12 listopada 2015 roku

zgodnych z normami unijnymi stosownymi do charakteru prowadzonej działalności”, przy czym jest to jeden warunek z sześciu).

Dla osi priorytetowej II Innowacyjna i konkurencyjna gospodarka (EFRR) SzOOP¹³ w opisie typów projektów nie wskazuje również rozwiązań pro środowiskowych. W kryteriach formalnych znaleźć można „spełnianie polityk horyzontalnych”, „zgodność projektu z przepisami dotyczącymi ochrony środowiska”. W merytorycznych pojawiają się natomiast środowiskowo niebezpieczne, o czym pisano wcześniej „preferowane lokalizacje” (tu punkty można uzyskać za lokalizację przedsięwzięcia na nieużytkach oraz na terenach zlokalizowanych w pobliżu inwestycji transportowych (autostrady, drogi szybkiego ruchu, linie kolejowe).

W projekcie SzOOP¹⁴ dla osi priorytetowej VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu, dofinansowanej ze środków EFRR, w ramach działania VI.3 Rewitalizacja i rozwój potencjału społeczno-gospodarczego wspierane będą kompleksowe projekty składające się z przedsięwzięć odnoszących się łącznie do każdej z sfer: – materialno-przestrzennej (modernizacja budynków oraz przestrzeni publicznej i infrastruktury technicznej); – społecznej (rozwiązanie problemów społecznych takich jak: bezrobocie, wykluczenie społeczne, niski poziom kapitału ludzkiego); – gospodarczej (tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości), – środowiskowej (działania zwiększające efektywność energetyczną i służące wykorzystaniu terenów zdegradowanych). Wśród typów projektów wymieniono tu m.in.: zagospodarowanie przestrzeni publicznej funkcjonalnie powiązanej z obiektami poddawanych rewitalizacji, w tym tworzenie lub modernizacja miejsc rekreacji i terenów zielonych (obejmująca również obiekty małej architektury). Jako komponent projektu może być realizowana termomodernizacja budynku mieszkalnego (w odniesieniu do części wspólnych budynku).

W projekcie SzOOP¹⁵ obejmującym oś priorytetową VII Infrastruktura dla usług społecznych nie wspomina się w żaden sposób o rozwiązaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju, pro środowiskowych czy warunkach środowiskowych realizacji przedsięwzięć (efektywne wykorzystanie zasobów o energii).

W uszczegółowionym opisie osi priorytetowej VIII Zatrudnienie¹⁶ (EFS) nie wspomina się już, co miało miejsce w samym RPO WŁ, o zielonych miejscach pracy. W formalnych kryteriach wyboru projektów próżno szukać tych związanych ze zrównoważonym rozwojem, a w merytorycznych - związanych z tworzeniem miejsc pracy w zielonej gospodarce.

Analiza części opisowej SzOOP¹⁷ dla osi IX Włączenie Społeczne, X Adaptacyjność pracowników i przedsiębiorstw w regionie, XI Edukacja, Kwalifikacje, Umiejętności¹⁸ oraz XII Pomoc Techniczna,

¹³ Załącznik do Uchwały Nr 667/15 Zarządu Województwa łódzkiego z dnia 23 czerwca 2015 roku

¹⁴ Załącznik do Uchwały Nr 800/15 Zarządu Województwa łódzkiego z dnia 21 lipca 2015 roku

¹⁵ Załącznik do Uchwały Nr 705/15 Zarządu Województwa łódzkiego z dnia 25 czerwca 2015 roku

¹⁶ Załącznik do Uchwały Nr 667/15 Zarządu Województwa łódzkiego z dnia 23 czerwca 2015 roku

¹⁷ Załącznik do Uchwały Nr 801/15 Zarządu Województwa łódzkiego z dnia 21 lipca 2015 roku

wspieranych przez EFS potwierdza wnioski z analizy RPO WŁ o tym, iż zaprogramowane wdrażanie EFS w Programie nie uwzględnia zasady zrównoważonego rozwoju. Osie IX-XI nie wspierają nabywania zielonych kompetencji i ukierunkowania na zieloną gospodarkę, w tym tworzenia zielonych miejsc pracy. Oceny tej w żadnym razie nie zmienia enigmatyczne, niemierzalne kryterium formalne „zgodność projektu z prawodawstwem unijnym oraz z właściwymi zasadami unijnymi¹⁹”. Opis osi XII oraz kryteria wyboru projektów również nie zapewniają wdrażania EFS zgodnie z tą zasadą²⁰.

B. STOPIEŃ UWZGLĘDNIENIA POSTULATÓW ZE STANOWISKA POZARZĄDOWYCH ORGANIZACJI EKOLOGICZNYCH

W 2014 wystosowane zostało wspólne stanowisko 20 polskich stowarzyszeń i fundacji działających na rzecz ochrony środowiska i zrównoważonego rozwoju dotyczące uwzględnienia kwestii środowiskowych i zrównoważonego rozwoju w RPO WŁ.

Postulaty horyzontalne

W swym stanowisku wyrażonym w 2014 roku POE zwracały uwagę, iż zrównoważony rozwój województwa łódzkiego, przy wsparciu środków z EFRR i EFS w nowej perspektywie finansowej, wymaga:

- wprowadzenia do wszystkich osi priorytetowych Programu określonych typów projektów tj. zawierających rozwiązania zapobiegające utracie różnorodności biologicznej i przeciwdziałające zmianom klimatu, adaptacyjne do tych zmian oraz inne prośrodowiskowe, ekoinnowacyjne rozwiązania, zawierające elementy edukacji ekologicznej,
- wprowadzenia kryteriów zrównoważonego rozwoju, kryteriów promujących rozwiązania prośrodowiskowe oraz kryteriów społecznej odpowiedzialności biznesu jako kryteriów wyboru projektów we wszystkich osiach priorytetowych i działaniach,
- wprowadzenia dla wszystkich typów projektów kryteriów formalnych (dopuszczających),

---

¹⁸ jako horyzontalnego wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju nie można uznać pojawienie się w działaniu X.1 typu projektu związanego z nauką przyrody: „tworzenie w szkołach i placówkach realizujących podstawę programową kształcenia ogólnego warunków dla nauczania opartego na metodzie eksperymentu obejmujące: a) wyposażenie pracowni szkolnych w narzędzia do nauczania przedmiotów przyrodniczych, b) doskonalenie umiejętności i kompetencji zawodowych nauczycieli, w tym nauczycieli przedmiotów przyrodniczych, niezbędnych do prowadzenia procesu nauczania opartego na metodzie eksperymentu, c) kształtowanie i rozwijanie kompetencji uczniów w zakresie przedmiotów przyrodniczych, z wykorzystaniem zakupionego wyposażenia lub wiedzy przeszkolonych nauczycieli”

¹⁹ Wnioskodawca jest zobowiązany do planowania działań przewidzianych do realizacji z uwzględnieniem ich zgodności z właściwymi przepisami prawa wspólnotowego oraz zasadami unijnymi, w tym: – zasadą równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, – zasadą zrównoważonego rozwoju.

²⁰ kryterium: „Zgodność wniosku z prawem wspólnotowym i krajowym oraz z dokumentami programowymi”, którego elementem jest „zgodność z zasadą zrównoważonego rozwoju” wobec braku w opisie osi rozwiązań pro środowiskowych: zrównoważone zamówienia publiczne, efektywne korzystanie z zasobów i energii itp. jest kryterium pro forma

związanych z efektywnym wykorzystaniem zasobów naturalnych, w tym kryteriów związanych z efektywnością energetyczną,

- zbilansowania Programu i poszczególnych jego osi priorytetowych tak, by były co najmniej neutralne dla klimatu i różnorodności biologicznej. RPO WŁ musi wychodzić naprzeciw, nie tylko globalnemu wyzwaniu środowiskowemu, jakim są zmiany klimatu, ale i problemowi utraty różnorodności biologicznej, w stopniu zdecydowanie większym niż w obecnej perspektywie finansowej.

Analiza RPO WŁ i jego uszczegółowień wykazała, że postulaty te są nadal aktualne. POE postulują, w celu rzeczywistego horyzontalnego wdrażania zasady zrównoważonego rozwoju przy wsparciu zarówno środków EFRR, jak i EFS, uwzględnienie i wprowadzenie do uszczegółowień RPO WŁ następujących zagadnień:

Wszystkie projekty infrastrukturalne, wypełniając cel zrównoważonego rozwoju, muszą zakładać i wdrażać efektywne wykorzystanie zasobów (energii, wody, materiałów naturalnych, przestrzeni itd.). Efektywność ta odnosi się do procesu realizacji projektu, jak i jego funkcjonowania (całego cyklu życia zastosowanych technologii). Ograniczy to nie tylko presję na środowisko, ale przyczyni się do poprawy jego jakości. Ograniczanie wykorzystania nowych przestrzeni, także „nieużytków” poza terenami zagospodarowanymi, przy wyborze lokalizacji przedsięwzięcia ma również znaczenie dla ochrony różnorodności biologicznej, jest ważne z punktu widzenia adaptacji do zmian klimatu. Wymaganie lub premiowanie projektów, w których zastosowano rozwiązania pozwalające na racjonalne gospodarowanie zasobami, w tym adekwatnie do typu projektu np. preferencje dla wykorzystania pod inwestycję terenów zdegradowanych, miejskich nieużytków („brownfield”); wykorzystanie materiałów pochodzących z odzysku bądź recyklingu; wykorzystanie technologii oszczędzających w eksploatacji wodę, energię, materiały pierwotne; etykietowanie środowiskowe (np. efektywność energetyczna); zastosowanie Najlepszych Dostępnych Technik (BAT); działania na rzecz ochrony różnorodności biologicznej (w tym wsparcie rozwoju zielonej infrastruktury i działania na rzecz wzmocnienia usług ekosystemowych).

RPO WŁ, poprzez odpowiednie zapisy w SzOOP w zakresie EFRR i EFS, musi wspierać rozwój zielonej gospodarki i zielonych miejsc pracy np. związanych z ekologicznym transportem zbiorowym, zielonymi źródłami energii odnawialnej, budownictwem energooszczędnym, gospodarką odpadami itp. Premiowane, poprzez odpowiednie kryteria wyboru projektów, powinny być przedsięwzięcia ukierunkowane na nabywanie zielonych kompetencji i tworzące zielone miejsca pracy.

RPO WŁ musi w sposób właściwy uwzględniać i promować ekoinnovazione. Zagadnienie ekoinnovazione dotyczy potencjalnie wszystkich firm i przedsiębiorstw, jest istotne także na poziomie edukacji i kształcenia (np. programy szkoleń nastawione na rozwój ekoinnovazione). Wpieranie w projekcie ekoinnovazione powinno być w sposób szczególny premiowane, w każdej osi dotyczącej rozwoju przedsiębiorstw oraz procesów produkcji, w tym zastosowanych w nich technologii.

Należy także wdrożyć i zapisać w SzOOP, również odzwierciedlając je na poziomie typów przedsięwzięć i kryteriów wyboru projektów, rozwiązania przywoływane w sekcji 11 RPO WŁ.

W dalszej części dokumentu omówiono stopień spełnienia postulatów POE w wybranych obszarach tematycznych oraz szczegółowe uwagi do SzOOP w wersji z dnia 30 czerwca 2015.

Energia odnawialna i efektywność energetyczna

Zgłaszane przez pozarządowe organizacje ekologiczne (POE) postulaty dotyczące energetyki odnawialnej i efektywności energetycznej zostały w pewnej mierze odzwierciedlone w ostatecznej wersji Regionalnego Programu Operacyjnego 2014-2020 woj. łódzkiego. Zgodnie ze stanowiskiem POE, województwo postanowiło wprowadzić obowiązek wykonania głębokiej modernizacji energetycznej podpartej audytem energetycznym przy korzystaniu ze wsparcia unijnego. Zgodnie z postulatami POE, w RPO Wł i SzOOP znalazły się deklaracje dotyczące przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu, choć wciąż brakuje ich operacjonalizacji. Województwo przychyliło się także do postulatu, aby dofinansować budownictwo energooszczędne i pasywne. Nie uwzględniono natomiast wniosków, aby szczególnym wsparciem objąć rozwój rozproszonej energetyki odnawialnej – np. poprzez zastosowanie dedykowanego finansowania dla mikroźródeł OZE oraz produkcji na własne potrzeby. W RPO nie znalazły się również deklaracje dot. preferowania projektów energetyki odnawialnej przedkładanych przez samorządy i lokalne społeczności.

Adaptacja do zmian klimatu

W swym stanowisku²¹, przedłożonym Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Łódzkiego w trakcie prac nad RPO, POE postulowały wsparcie w ramach RPO Wł dla renaturyzacji cieków wodnych, renaturyzacji i ochrony terenów zalewowych i obszarów podmokłych, zwiększania rozstawy wałów, budowy polderów na zawałach czy zbiorników suchych. W tym kontekście należy odnotować zawarcie w finalnej wersji Programu przedsięwzięć polegających na utrzymaniu lub rozwijaniu naturalnych ekosystemów. Ze względu jednak na enigmatyczność opisu tego typu przedsięwzięć trudno dokonać, na poziomie RPO, oceny tej propozycji. Dotyczy to również oceny uwzględnienia postulatów POE w zakresie działań infrastrukturalnych zwiększających pojemność retencyjną dolin rzecznych. Wydaje się, że jak w przypadku pozostałych uwag zawartych w stanowisku POE z roku 2014 (opisanych poniżej) rzeczywista ocena stopnia uwzględnienia postulatów w nim zawartych musi opierać się o dokumenty uszczegółowiające zapisy RPO tj. Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 (SZOOP), w szczególności w oparciu o kryteria wyboru projektów. Próby takiej dokonano w dalszej części niniejszego dokumentu, mając na względzie również pozostałe postulaty POE, a więc aby:

- w ramach przedsięwzięć ochrony przeciwpowodziowej, dostosowania do zmian klimatu i łagodzenia ich skutków ograniczyć wsparcie, w oparciu o mierzalne i weryfikowalne kryteria, do faktycznego zarządzania ryzykiem powodziowym i ograniczania go, kładąc nacisk na kompleksowe rozwiązania w skali zlewni, a także działania adaptacyjne w oparciu o funkcje ekosystemów na obszarach zagrożonych, z uwzględnieniem przydatności stosowanych rozwiązań w okresie suszy;

²¹ http://ekoprojekty.pl/wp-content/uploads/2014/10/Stanowisko-POE_woj.-%C5%82%C3%B3dzkie.pdf

- wszystkie inwestycje infrastrukturalne RPO WŁ, w tym transportowe, były odporne na zmiany klimatu, zwłaszcza w kontekście wezbrań i zjawisk związanych z deszczami nawalnymi (poprzez odpowiednią lokalizację i zastosowanie rozwiązań technicznych i technologicznych) i nie generowały ryzyka wystąpienia podtopień i wezbrań (ograniczenie powierzchni nieprzepuszczalnych, wyposażenie w obiekty magazynujące wodę).

Ochrona przyrody / edukacja ekologiczna

W RPO w ramach osi priorytetowej 11 Środowisko przewidziano, w ramach priorytetu inwestycyjnego 6d Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program Natura 2000 i zieloną infrastrukturę, działania dotyczące ochrony przyrody i edukacji ekologicznej. Wersja RPO przyjęta przez Zarząd Województwa (wersja z 03.03.2015) i Komisję Europejską uwzględnia część uwag zgłaszanych przez POE wobec RPO. Dokonano modyfikacji wskaźników produktu i rezultatu. W projekcie RPO wskaźniki zarówno rezultatu, jak i produktu odnosiły się jedynie do powierzchni terenów zielonych w miastach, liczby ustanowionych planów ochrony parków krajobrazowych oraz długości utworzonych szlaków turystycznych. Żaden z nich nie odnosił się bezpośrednio do celów wymienionych w tytule priorytetu. Zdaniem POE oznacza to ryzyko, iż mimo deklarowanej możliwości wsparcia projektów realnie przywracających różnorodność biologiczną, projekty, które nie będą realizować tego celu, ale będą przyczyniać się do realizacji wskaźników, będą faworyzowane w postępowaniach konkursowych. W rezultacie uwag POE zrezygnowano z części nieadekwatnych wskaźników oraz wprowadzono jako wskaźnik produktu powierzchnię siedlisk wspieranych w celu uzyskania lepszego statusu ochrony. POE zgłaszały też potrzebę szerszego rozumienia edukacji ekologicznej i nie zawężania jej do kwestii odpadowych. Uwaga ta została w znacznej mierze uwzględniona - poszerzono zapisy RPO umożliwiając realizowanie działań z zakresu edukacji ekologicznej zmierzających do zwiększania świadomości na rzecz zrównoważonego rozwoju i przeciwdziałania zmianom klimatu.

Transport

Stanowisko pozarządowych organizacji ekologicznych w zakresie transportu w dużej części stanowiło wyraz poparcia dla ówczesnego kształtu RPO ze znacznym finansowaniem dla inwestycji w transport publiczny w miastach, kolej i transport multimodalny. Te zalety pozostały, a nawet fundusze na kolej zwiększono niemal do poziomu funduszy na drogi (jednak dużą część z nich pochłonie transport multimodalny).

Szczegółowe uwagi ze stanowiska nie zostały jednakże na obecnym etapie spełnione. Nie wprowadzono obowiązku budowy infrastruktury pieszo-rowerowej w ramach inwestycji drogowych, ani wykluczenia rozwiązań negatywnie oddziałujących na środowisko lub adaptację do zmian klimatu. Ciągle można to zrobić na etapie ustalania kryteriów wyboru projektów.

Gospodarka odpadami

POE podkreślały konieczność uwzględnienia w Programie wdrażania nowych technologii z zakresu odzysku i recyklingu odpadów, zamykanie i rekultywację składowisk niespełniających wymagań ochrony środowiska, zagospodarowania osadów ściekowych. Aktualne zapisy RPO i SzOOP nie uwzględniają tych postulatów wprost, choćby z uwagi na ogólne sformułowanie większości rodzajów i zakresu inwestycji. Nie oznacza to jednak, że nie będą one brane pod uwagę na etapie realizacji Programu, który generalnie należy uznać za prawidłowo sformułowany.

RPO i SzOOP nie uwzględniają POE jako jednego z beneficjentów projektów dotyczących gospodarki odpadami, np. w realizacji działań edukacyjnych.

2. C. OCENA SZCZEGÓŁOWEGO OPISU OSI PRIORYTETOWYCH

Energia odnawialna i efektywność energetyczna

Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych woj. łódzkiego, analogicznie do RPO, planuje wsparcie dla inwestycji w rozwój zielonej energetyki w ramach Osi priorytetowej IV. Gospodarka niskoemisyjna. Wyszczególnione w SzOOP działania dotyczą rozwoju odnawialnych źródeł energii (działanie 4.1), modernizacji energetycznej budynków publicznych i mieszkaniowych (4.2), oraz ochrony powietrza (4.3).

W przyjętej strukturze zabrakło niestety wsparcia skierowanego do małych i średnich przedsiębiorstw na poprawę efektywności energetycznej i zwiększenie wykorzystania energii odnawialnej, co wydaje się straconą okazją na daleko idące oszczędności energii oraz poprawę konkurencyjności regionalnych firm. Jednocześnie, POE oceniają pozytywnie umiejscowienie planowanych inwestycji w niskoemisyjny transport miejski w ramach Osi III. Transport. Dzięki temu zabiegowi, RPO i SzOOP zyskują na przejrzystości, bowiem inaczej niż w wielu województwach, Oś IV dotyczy wyłącznie działań związanych z energetyką.

Pod każdym z działań SzOOP przewiduje szereg poddziałań, gdzie kryterium kierującym podziałem w większości przypadków jest typ terytorium, na jakim realizowane miałyby być inwestycje, a w przypadku działania 4.2 dodatkowo wsparcie dotacyjne oddzielone zostało od wsparcia instrumentami finansowymi. Odnośnie działania 4.2, poddziałania 4.2.1 i 4.2.2 dotyczą interwencji w sektorze publicznym i mieszkań komunalnych będących własnością gmin, natomiast działanie 4.2.3 skierowane jest na wsparcie poprawy efektywności energetycznej w budynkach mieszkalnych. POE wskazują na zasadność zastąpienia pojęcia „termomodernizacja”, użytego w tytule działania 4.2, pojęciem „modernizacja energetyczna”. Modernizacja energetyczna budynku jest pojęciem szerszym niż termomodernizacja, obejmującym obok ocieplenia również np. działania z zakresu monitoringu i zarządzania zużyciem energii oraz instalacje OZE, a więc działania przewidziane w RPO i SzOOP.

Omawiając strukturę dokumentów programujących fundusze unijne w woj. łódzkim należy również odnieść się do zaplanowanego działania 4.3 dotyczącego ochrony powietrza. W działaniu tym planuje

się dwa oddzielne poddziałania: pierwsze z nich dotyczy inwestycji w ramach Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych ZIT (4.3.1), drugie zaś całego obszaru województwa (4.3.2). W ramach obu poddziałań województwo chce wspierać analogiczne typy projektów, których różnorodny katalog zawiera m.in. budowę budynków pasywnych, inwestycje w energooszczędne oświetlenie uliczne oraz likwidację starych indywidualnych systemów ogrzewania w domach jednorodzinnych i wielorodzinnych i ich wymianę na nowe, niskoemisyjne piece. W opinii POE celowe byłoby rozdzielenie w SzOOP typów projektów posiadających różną grupę odbiorców i beneficjentów oraz przypisanie odrębne alokacje finansowe. Taki zabieg służyłby większej przejrzystości uszczegółowienia i lepszemu poinformowaniu beneficjentów.

Pozytywnie należy ocenić zaplanowane w ramach działania 4.3 dofinansowanie na wymianę zanieczyszczających źródeł ciepła w budynkach jednorodzinnych na bardziej przyjazne środowisku instalacje biomasowe, bądź w szczególnie uzasadnionych przypadkach – gazowe. Przystarzałe i nieefektywne systemy grzewcze są jednym z głównych źródeł zanieczyszczeń powietrza, przyczyniają się również do utrzymywania się zjawiska ubóstwa energetycznego. Proponuje się dodatkowo wprowadzić w SzOOP, w tym w kryteriach wyboru projektów, stosowne zapisy odzwierciedlające ujętą w RPO WŁ preferencję dla odnawialnych źródeł energii.

Dodatkowo, w opinii POE, tam gdzie to możliwe wymiana źródła ciepła powinna być uwarunkowana uprzednim wykonaniem inwestycji w efektywność energetyczną budynku, a modernizacja energetyczna w razie potrzeby powinna stanowić element i koszt kwalifikowalny projektu wymiany indywidualnego kotła. Taki zapis, który niestety nie znalazł się w SzOOP woj. łódzkiego, tworzyłby możliwość dofinansowania ze środków unijnych modernizacji energetycznej budynków jednorodzinnych przy okazji wymiany zanieczyszczających palenisk. Uprzednia modernizacja energetyczna budynku zmniejsza zapotrzebowanie na energię, tym samym umożliwiając zastosowanie urządzeń grzewczych o mniejszej mocy i oszczędność energii i pieniędzy. Z uwagi na pilne potrzeby zarówno zwiększenia efektywności budynków mieszkalnych w regionie idące w parze z koniecznością przeciwdziałania niskiej emisji „kominowej”, takie rozwiązanie byłoby wskazane.

POE pozytywnie oceniają zapisy SzOOP dotyczące wyłączenia ze wsparcia unijnego wszelkich instalacji spalających węgiel, zarówno w działaniu 4.3 jak i działaniu 4.2, gdzie wymiana źródła ciepła może być elementem modernizacji energetycznej budynku. Podobnie pozytywnym sygnałem jest ujęcie w opisie działania 4.1 zastrzeżenia, że nie będą wspierane instalacje do współspalania biomasy z węglem. POE są zdania, że subsydiowanie współspalania stanowi ewidentne wsparcie wysokoemisyjnej energetyki węglowej, i jako takie jest sprzeczne z duchem funduszy unijnych przeznaczonych na niskoemisyjny rozwój, dlatego wprowadzenie przez woj. łódzkie definitywnego zakazu finansowania współspalania jest godne uwagi.

Ochrona powietrza i efektywność energetyczna budynków to nie jedyne obszary wsparcia w ramach Osi IV. Gospodarka niskoemisyjna w woj. łódzkim. Łódzki RPO zauważa potencjał wytwarzania energii odnawialnej w małych rozproszonych źródłach, niestety zapisy te nie zostały rozwinięte w SzOOP.

Energetyka prosumencka i obywatelska, których szczególne wsparcie pozostaje jednym z kluczowych postulatów POE, zostały w uszczegółowieniu zupełnie pominięte. Mając na uwadze potencjał małej, lokalnej energetyki odnawialnej dla ochrony środowiska, zrównoważonego rozwoju regionu, budowy trwałych zielonych miejsc pracy oraz tworzenia lokalnej niezależności energetycznej, proponuje się, aby w SzOOP przyjąć oddzielny typ projektu dedykowany właśnie wsparciu budowy mikroinstalacji prosumenckich, których właścicielami byłiby mieszkańcy i przedsiębiorcy województwa. Dzięki wprowadzeniu takiego rozwiązania, osoby i podmioty chcące produkować energię odnawialną w mikroinstalacjach nie będą zmuszone, aby w obrębie konkursów konkurować z większymi i częstokroć bardziej efektywnymi kosztowo instalacjami OZE.

Co więcej, mając na uwadze preferencję dla technologii produkcji energii z biomasy, wyrażoną w RPO woj. łódzkiego, jednym z elementów wymagających w opinii POE uzupełnienia odnośnie planowanych w działaniu 4.1 projektów jest wprowadzenie stosownych zapisów, w myśl których biomasa wykorzystywana na cele energetyczne będzie pochodziła ze zrównoważonych źródeł, a jej produkcja nie będzie powodowała dodatkowej presji na środowisko naturalne. Zapisy SzOOP powinny zatem zawierać preferencję dla pozyskiwania energii z odpadów organicznych, przede wszystkim przy produkcji biogazu, a także dla instalacji wykorzystujących lokalnie pozyskiwane surowce. Lokalne pochodzenie biomasy zapewni nie tylko ograniczenie emisji gazów cieplarnianych ze względu na brak konieczności transportu surowców na duże odległości, będzie również wspierać lokalny rozwój i niezależność energetyczną.

Dodatkowo, proponuje się wprowadzenie preferencji dla projektów zawierających element edukacyjny, bądź informacyjny. Uwaga ta dotyczy nie tylko inwestycji w energetykę odnawialną, ale również planowanego w działaniu 4.2 wsparcia poprawy efektywności energetycznej w budynkach mieszkalnych i publicznych. RPO województwa łódzkiego wskazuje na wagę, jaką ma „świadomość społeczeństwa w zakresie możliwości podejmowania różnych działań mogących przyczynić się do eliminacji lub znacznego ograniczenia źródeł powstawania zwiększonego zapotrzebowania na energię”²². Jednocześnie, województwo nie przewidziało możliwości zastosowania mechanizmu finansowania krzyżowego z EFS w działaniach z zakresu energetyki. Wobec tego POE postulują, aby umożliwić finansowanie, na zasadzie kwalifikowalności kosztów, działań informacyjnych i edukacyjnych jako komponentów towarzyszących inwestycjom infrastrukturalnym wspieranym z EFRR, służących np. poinstruowaniu mieszkańców i użytkowników modernizowanych budynków o tym, w jaki sposób należy z nich korzystać.

Odnośnie opisanych w RPO i SzOOP działań z zakresu poprawy efektywności energetycznej, zwraca uwagę pozytywny wymóg instalacji indywidualnych liczników energii przy modernizacji budynku, tam, gdzie wynika to z audytu energetycznego poprzedzającego przedsięwzięcie. Łódzki RPO dodatkowo wskazuje słusznie na potencjał projektów poprawy standardu energetycznego budynków dla przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu. Bardzo istotne wydaje się, aby preferencja dla projektów zwalczających zjawisko ubóstwa energetycznego znalazła swoje odbicie – i rozwinięcie – w

²² RPO woj. łódzkiego 2014-2020, s. 105

SzOOP, jak również w kryteriach wyboru projektów. Oznacza to, że zawarte w SzOOP stwierdzenie, że „realizacja inwestycji w zakresie zwiększenia efektywności energetycznej przeciwdziałać będzie zjawisku ubóstwa energetycznego w regionie” jest niewystarczające, aby mówić o operacjonalizacji deklaracji zawartych w Programie. POE postulują systemowe podejście do wspierania przede wszystkim tych projektów, które w największym stopniu odpowiadać będą na powszechny problem ubóstwa energetycznego. Sugeruje się np. że premiovane powinny być projekty dotyczące efektywności energetycznej w budynkach mieszkalnych, realizowane m.in. na obszarach rewitalizacji lub strategicznej interwencji, na obszarach szczególnie zagrożonych występowaniem zjawiska ubóstwa (ekonomicznego i energetycznego), projekty realizowane przez podmioty zarządzające mieszkaniem komunalnymi lub socjalnymi, w sektorze budownictwa socjalnego, czy też na obszarach i w budynkach, w których znaczna część mieszkańców pobiera zasiłki socjalne, w tym zasiłek energetyczny.

Woj. łódzkie nie należy do czołówki polskich regionów pod względem łącznej alokacji finansowej na niskoemisyjny rozwój - planowana alokacja w wysokości 19,65% całości dostępnych środków z EFRR na realizację Celu Tematycznego 4. plasuje woj. łódzkie na 10 pozycji. Środki na realizację CT4, którego dotyczy unijny wymóg min. 15% alokacji zapisany w Umowie Partnerstwa, zaprogramowano w ramach osi priorytetowych dotyczących energetyki oraz transportu. Według kategorii interwencji²³ wskazanych w RPO, łącznie na wsparcie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną woj. łódzkie przeznacza 318,6 mln euro. Środki unijne zainwestowane zostaną przede wszystkim w efektywność energetyczną budynków (155,9 mln euro)²⁴ oraz niskoemisyjny transport miejski (90 mln euro)²⁵. Na tle wysokości środków, którymi województwo chce wspierać inwestycje transportowe, alokacja na wsparcie rozwoju odnawialnych źródeł energii w łódzkim, określona w SzOOP na ok. 45,8 mln euro, wydaje się nieadekwatnie niska, biorąc pod uwagę nie tylko potencjał OZE do stymulowania rozwoju gospodarczego regionu i tworzenia trwałych zielonych miejsc pracy, ale również z uwagi na nadrzędny cel Celu Tematycznego 4., jakim jest redukcja emisji dwutlenku węgla.

Zastrzeżenie budzi dodatkowo podział alokacji na efektywność energetyczną budynków. Z analizy kategorii interwencji przyjętych w RPO wynika, że woj. łódzkie planuje przeznaczyć na poprawę efektywności budynków publicznych ponad 70% alokacji na inwestycje w efektywność energetyczną. Różnica ta jest jeszcze bardziej wyraźna na poziomie uszczegółowienia. W myśl przyjętych w SzOOP alokacji, zaledwie 22 mln euro z zaplanowanej w działaniu 4.2 sumy 134 mln euro – a zatem ok. 10 mln euro mniej, niż na to wskazuje RPO - będzie wspierać inwestycje w sektorze mieszkalnictwa, podczas gdy pozostałe środki trafią do sektora publicznego, w tym w pewnym stopniu na modernizację budynków komunalnych. Województwo przyjęło taki podział pomimo zidentyfikowanych pilnych potrzeb modernizacji budynków mieszkalnych oraz związanego z poprawą efektywności energetycznej potencjału nie tylko oszczędności energii, ale również odnośnie poprawy jakości życia mieszkańców województwa dzięki ograniczeniu zjawiska ubóstwa energetycznego. POE

²³ Kategorie Interwencji wedle klasyfikacji załączonej do Rozporządzenia Wykonawczego Komisji (UE) Nr 184/2014

²⁴ Na podstawie kategorii interwencji 013 i 014.

²⁵ Na podstawie kategorii interwencji 043, 044 i 090.

postulują, aby zmienić przyjęte proporcje, przesuując część środków do sektora mieszkaniowego na wsparcie łódzkich mieszkańców.

Adaptacja do zmian klimatu

Priorytet inwestycyjny 5b „Wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń przy jednoczesnym zwiększeniu odporności na klęski i katastrofy i rozwijaniu systemów zarządzania klęskami i katastrofami” w RPO WŁ będzie realizowany w Osi Priorytetowej V Ochrona środowiska.

Celem działań realizowanych w ramach tego priorytetu ma być według założeń RPO „poprawa zdolności do adaptacji do zmian klimatu poprzez wzmocnienie odporności na zagrożenia związane ze zmianami klimatu (głównie powodzie i susze), a w przypadku ich wystąpienia zminimalizowanie ich skutków poprzez poprawę systemowego zarządzania ryzykiem”. RPO WŁ jednak w żaden sposób nie odnosi się do Strategicznego planu adaptacji dla sektorów i obszarów wrażliwych na zmiany klimatu do roku 2020 z perspektywą do roku 2030 (SPA2020)²⁶, ani do Strategii adaptacji do zmian klimatu UE. W opisie typów i przykładów przedsięwzięć przewidzianych do wsparcia znalazło się co prawda: „utrzymanie lub rozwijanie naturalnych ekosystemów retencjonujących wodę”, trudno jednak twierdzić, że zapisy RPO WŁ uwzględniają w pełni działania priorytetowe wskazane w tych dokumentach (rozwiązania oparte o potencjał ekosystemów, z zakresu renaturyzacji cieków wodnych i zwiększania zdolności retencyjnych w dolinach rzecznych). RPO nie odzwierciedla również filozofii myślenia o działaniach adaptacyjnych wyrażonej w SPA2020 „ważne jest, aby działania służące ochronie przeciwpowodziowej w pierwszej kolejności wykorzystywały najmniej inwazyjne dla środowiska rozwiązania, w szczególności nietechniczne metody ochrony przeciwpowodziowej”.

Wśród przedsięwzięć, planowanych do wsparcia w ramach PI 5b, umieszczono: „budowę lub przebudowę urządzeń ochrony przeciwpowodziowej”, „budowę, przebudowę lub modernizację urządzeń, służących do retencjonowania lub regulacji poziomów wód”²⁷ oraz, wspomniane powyżej, bliżej nie dookreślone, choć co do zasady pozytywne „utrzymanie lub rozwijanie naturalnych ekosystemów”. Na uwagę i pozytywną ocenę zasługuje też budowa systemów zatrzymywania lub zagospodarowania wód opadowych lub roztopowych w miejscu ich powstawania. RPO wspomina, iż w wyniku realizacji działań w ramach PI 5b nastąpi poprawa w zakresie przeciwdziałania skutkom suszy, jednak nie precyzuje w oparciu o jakie typy przedsięwzięć cel ten zostanie osiągnięty. RPO zakłada również podniesienie sprawności służb ratowniczych poprzez wyposażenie ich w sprzęt ratunkowy, w tym także w samochody ratowniczo-gaśnicze, „niezbędny do skutecznego prowadzenia akcji ratunkowych oraz usuwania skutków zagrożeń naturalnych i poważnych awarii”. W ramach PI 5b ma być wspierana także budowa, rozbudowa lub modernizacja urządzeń do ochrony przed pożarami w lasach. Efektem realizacji RPO w zakresie tego PI ma być usprawnienie regionalnego systemu monitorowania, prognozowania i wczesnego reagowania na sytuacje kryzysowe. RPO

²⁶ Jeden z elementów warunkowości ex-ante dla funduszy europejskich na lata 2014-2020

²⁷ przedsięwzięcia trudne do pogodzenia z celami Ramowej Dyrektywy Wodnej 2000/60/WE

dopuszcza stosowanie mechanizmu cross-financingu, ograniczając jego stosowanie do wsparcia nabywania kompetencji związanych z obsługą systemów i urządzeń zarządzania zagrożeniami.

Dodatkowo, w sekcji poświęconej zasadom horyzontalnym RPO deklaruje „zgodność z zasadą zrównoważonego rozwoju poprzez wzmocnienie odporności na zagrożenia, katastrofy, zapobieganie ryzyku oraz zarządzanie [nim?] (...) zapewnienie, że infrastruktura tworzona w ramach RPO będzie przystosowana do zmian klimatu”.

Adaptację regionu do zmian klimatu wsparciem, poprzez realizację PI 5b, obejmie Oś Priorytetowa V Ochrona środowiska i działanie V.1 Gospodarka wodna i przeciwdziałanie zagrożeniom. W obrębie działania wyodrębniono poddziałania: V.1.1 Gospodarka wodna i zarządzanie ryzykiem oraz V.1.2 Rozwój Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego, przy czym drugie z nich dedykowane jest wyłącznie wyposażeniu jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej w samochody ratowniczo-gaśnicze lub doposażeniu tego typu wozów (z alokacją finansową na poziomie 1,7 mln euro). Poddziałanie V.1.1 obejmuje szerokie i różnorodne spektrum możliwych projektów: budowę lub przebudowę obiektów małej retencji, budowę lub przebudowę urządzeń do celów ochrony przeciwpowodziowej²⁸, budowę systemów zagospodarowania wód opadowych lub roztopowych na obszarach miast, budowę lub modernizację urządzeń do celów ochrony przed pożarami lasów oraz rozwój systemu monitorowania, prognozowania i reagowania w sytuacjach kryzysowych. Realizacji tego poddziałania przypisano środki w wysokości blisko 15 mln euro. Wobec wsparcia przewidzianego głównie dla kosztownych przedsięwzięć infrastrukturalnych alokacja ta może nie być wystarczająca w kontekście wyzwań stojących przed regionem. Zdaniem POE należy podzielić środki pomiędzy poszczególne, wyróżnione w SzOOP typy projektów, z preferencją dla rozwoju retencji naturalnej (zgodnie z priorytetami SPA2020). Tylko takie przypisanie alokacji finansowych, umożliwi monitorowanie wdrażania SPA2020 w regionie i będzie przejrzyste dla beneficjentów.

W tym miejscu należy zwrócić uwagę na alokacje przewidziane w RPO Wł związane z kategoriami interwencji o kodzie 087²⁹ i 088³⁰, odpowiednio: 12 293 268 i 2 215 434 euro, i ich co najmniej potencjalną niespójność z kwotami wskazanymi w SzOOP. Zdaniem POE, choć proporcję należy ocenić pozytywnie, wyjaśnienia wymaga rozbieżność podawanych w RPO i SzOOP liczb. Wyjaśnienie takie, choćby w dokumencie uszczegółowiającym, zwiększy przejrzystość dokumentów programowych i ułatwi monitorowanie wdrażania środków UE w województwie łódzkim w perspektywie finansowej 2014-2020.

Należy pozytywnie ocenić wskazanie, o co postulowały POE, wśród typów projektów poddziałania V.1.1 tzw. małej retencji, retencji naturalnej z wyszczególnieniem przykładów: renaturyzacji

²⁸ trudno na podstawie samego SzOOP ustalić jak przebiega granica między tymi dwoma typami projektów

²⁹ Środki w zakresie dostosowania do zmiany klimatu oraz ochrona przed zagrożeniami związanymi z klimatem, np. erozją, pożarami, powodzią, burzami, suszami, oraz zarządzanie ryzykiem w tym zakresie, w tym zwiększanie świadomości, ochrona ludności oraz systemy i infrastruktura do celów zarządzania klęskami i katastrofami

³⁰ Zapobieganie zagrożeniom naturalnym niezwiązanym z klimatem (np. trzęsieniami ziemi) oraz wywołanym działalnością człowieka, np. awariami przemysłowymi, oraz zarządzanie ryzykiem w tym zakresie, w tym zwiększanie świadomości, ochrona ludności oraz systemy i infrastruktura do celów zarządzania klęskami i katastrofami

przekształconych cieków wodnych, obszarów zalewowych oraz obszarów wodno-błotnych. Podobnie, zdaniem POE powinny zostać wskazane w innych grupach projektów, z preferencją dla projektów o najmniejszych kosztach środowiskowych. W grupie urządzeń przeciwpowodziowych należy wymienić zbiorniki suche i poldery zalewowe, a w projektach dedykowanych miastom poniżej 100 tys. mieszkańców – wskazać na renaturyzację powierzchni nieprzepuszczalnych, zielone dachy, podziemne zbiorniki retencyjne. Należy również wyraźnie podkreślić, że budowa zbiorników małej retencji może być dopuszczona jedynie wtedy, gdy nie są to obiekty wielofunkcyjne, a wyłącznie o funkcji przeciwpowodziowej, z możliwością wykorzystania zmagazynowanej wody w okresie suszy (elementem projektu muszą być systemy dystrybucji tej wody).

Katalog potencjalnych beneficjentów wsparcia w ramach działania V.1 RPO Wł wydaje się pełny i odpowiadający możliwościom wymienionych w nim podmiotów, co do realizacji zaplanowanych przedsięwzięć. W przypadku ogłaszania konkursów dla poddziałania V.1.1, niezależnie jakiej grupy przedsięwzięć dotyczą, taki katalog beneficjentów powinien być każdorazowo uwzględniany.

Lista wskaźników produktu powinna umożliwiać monitorowanie wdrażania SPA2020 na terenie województwa, także w zakresie wyartykułowanych w tym dokumencie preferencji, co do rozwiązań opartych na retencji naturalnej, wykorzystującej potencjał ekosystemów. Zdaniem POE, należy rozszerzyć listę wskaźników produktu o liczbę projektów z zakresu renaturyzacji cieków wodnych, obszarów zalewowych oraz obszarów wodno-błotnych oraz dodać wskaźnik związany z przywracaniem naturalnych koryt rzecznych – „długość zrenaturyzowanych cieków wodnych (w km)” oraz renaturyzacją obszarów zalewowych i wodno-błotnych - „powierzchnia odtworzonych naturalnych terenów retencyjnych, w tym terenów zalewowych i obszarów podmokłych (w ha)”. Należy także również uszczegółowić wskaźnik dotyczący projektów z zakresu małej retencji nadając mu brzmienie: pojemność obiektów małej retencji, w tym retencja naturalna. Dodanie wskaźnika dot. renaturyzacji i mierzenie pojemności retencionowanych wód także w kontekście retencji naturalnej pozwoli ocenić wsparcie środkami EFRR wdrażania na poziomie regionalnym SPA2020. POE postulują również dodanie wskaźnika produktu odnoszącego się do objętości wód deszczowych retencionowanych na obszarach zurbanizowanych – „pojemność obiektów zrealizowanych na terenach zurbanizowanych mogących magazynować wodę w okresie wezbrań i ich wykorzystanie w okresie suszy (tys. m³)” oraz „powierzchnia nowoutworzonych na terenach zurbanizowanych powierzchni przepuszczalnych, mogących absorbować wody opadowe w okresie deszczy nawalnych i długotrwałych opadów (ha)”. Dodatkowo należy, ze względu na potrzebę monitorowania skutku, do wskaźnika „liczba wprowadzonych do użycia systemów monitorowania zagrożeń i systemów wczesnego ostrzegania” dodać „powierzchnia obszaru objętego systemami monitorowania zagrożeń (w km²)” oraz „liczba ludności objętej systemami wczesnego ostrzegania (w szt.)”.

POE postulują wprowadzenie dla poddziałania V.1.1 stosowania cross-financingu w zakresie promocji i edukacji na etapie przeglądu śródk okresowego RPO (aktualnie RPO nie przewiduje stosowania tego mechanizmu w tym zakresie). Wsparciem objęte zostać powinno poszerzanie wiedzy i świadomości mieszkańców zagrożonych powodzią i suszą. POE postulują obowiązkowe działania edukacyjne (także

kampanie) dla wszystkich typów projektów oraz przyjęcie wartości wydatków na nie na poziomie 1-5% kosztów kwalifikowanych. Od ich prowadzenia zależy bowiem w dużej mierze skuteczna adaptacja do zmian klimatu w regionie objętym wsparciem RPO. Dopuszczenie mechanizmu cross-finansingu wspierającego kampanie informacyjne skierowane do społeczeństwa na poziomie lokalnym i regionalnym zwiększy, długofalowo, efekty podejmowanych przedsięwzięć (i trwałość projektów). Zastosowanie mechanizmu zwiększy świadomość ludzi w zakresie klęsk żywiołowych, wpłynie na zmianę świadomości i codziennych postaw budując społeczeństwo świadome i przygotowane do wyzwań związanych ze zmianami klimatu, wzrostem częstości zjawisk ekstremalnych. Także efekty wsparcia przewidzianego w ramach poddziałania V.1.2 mogą być większe, gdy i dla tego poddziałania wprowadzony zostanie ten mechanizm w zakresie nabywania dodatkowych kompetencji związanych z obsługą sprzętu ratowniczego.

W zakresie limitów i ograniczeń w realizacji projektów należy ustalić limity związane z zarządzaniem projektem według wzoru ustalonego dla Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko na lata 2007-2013. Łączna kwota wydatków kwalifikowalnych związanych z zarządzaniem projektem (x) (z wyłączeniem wydatków związanych z nadzorem nad robotami budowlanymi), tj. suma wydatków poniesionych musi spełniać jednocześnie dwie nierówności:

3. a) $x \leq 250\,000 \text{ PLN} + 3\% \text{ całkowitych wydatków kwalifikowalnych projektu}$,
4. b) $x \leq 20\% \text{ całkowitych wydatków kwalifikowalnych projektu}$ ³¹.

Umożliwi to realizację projektów przez beneficjentów pozabudżetowych np. organizacje pozarządowe. Dotychczasowe doświadczenia z realizacji projektów wskazują, że zbyt małe środki na zarządzanie projektem i jego obsługę, mogą zmniejszyć jakość realizowanych projektów lub wręcz uniemożliwić ich wykonywanie pewnym typom beneficjentów (np. organizacjom pozarządowym nie mającym stałego wsparcia z budżetu państwa).

Dla Osi priorytetowej V Ochrona środowiska, której elementem są szeroko rozumiane działania adaptacyjne do zmian klimatu, na poziomie kryteriów formalnych dopuszczających, formalnych uzupełniających ani kryteriów merytorycznych dostępu nie przewidziano żadnych wskazywanych w stanowisku POE, związanych z odpornością na zmiany klimatu, zwłaszcza w kontekście wezbrań i zjawisk związanych z deszczami nawalnymi (poprzez odpowiednią lokalizację i zastosowanie rozwiązań technicznych i technologicznych) i nie generowaniem ryzyka wystąpienia podtopień i wezbrań (ograniczanie powierzchni nieprzepuszczalnych, wyposażenie w obiekty magazynujące wodę). Podobnie na poziomie dedykowanych kryteriów merytorycznych dostępu, kryteriów merytorycznych ogólnych i szczegółowych dla pozostałych działań Osi priorytetowej V Ochrona środowiska: gospodarki wodno-kanalizacyjnej, ochrony przyrody. „Zapewnienie, że infrastruktura tworzona w ramach RPO będzie przystosowana do zmian klimatu” pozostaje także deklaracją bez pokrycia w innych osiach priorytetowych, w tym transportowej (III), zaprogramowanych dla

---

³¹ za: wytyczne w zakresie kwalifikowania wydatków w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko

wdrażania środków EFRR. W tym kontekście POE stoją na stanowisku, iż dla wszystkich osi priorytetowych, wszystkich działań i poddziałań należy zaprojektować kryterium formalne (dopuszczające) dotyczące wszystkich przedsięwzięć infrastrukturalnych: Odporność na zmiany klimatu. Celem wprowadzenia kryterium formalnego ma być sprawdzenie czy wytworzona w ramach projektu infrastruktura nie została zlokalizowana na obszarze szczególnego zagrożenia powodzią, co zagrażać może trwałości projektu, efektywności wsparcia EFRR i zwiększać wielkość strat spowodowanych powodzią w przyszłości. W przypadku inwestycji liniowych przecinających obszary szczególnego zagrożenia powodzią należy sprawdzić czy planowane do zastosowania rozwiązania techniczne (konstrukcyjne) powodują, że inwestycje są odporne na wezbrania wód powierzchniowych. Przedstawione na mapach zagrożenia powodziowego obszary stanowią podstawę do planowania zagospodarowania przestrzennego. Kryteria formalne powinny weryfikować projekty planowane do realizacji na obszarach szczególnego zagrożenia powodzią, uwzględniając poziom zagrożenia. Dodatkowo, należy wprowadzić kryterium sprawdzające czy dana inwestycja nie jest kontrproduktywna w stosunku do celów mitygujących skutki zmian klimatu i podejmowanych działań adaptacyjnych (na skutek rozwiązań lokalizacyjnych lub projektowych). W toku oceny należałoby wtedy odpowiedzieć na pytanie czy inwestycja nie zwiększa lokalnie i ponadlokalnie ryzyka wystąpienia powodzi, podtopień lub nie przyczynia się do potęgowania skutków suszy. Przykładowo, inwestycje liniowe mogą zmieniać kierunek przepływu powierzchniowego (stwarzając zagrożenie powodzią lub podtopieniem w nowych miejscach), zatrzymywać spływ powierzchniowy powodując z jednej strony podtopienie a z drugiej – zmieniając charakter zasilania obszaru, do którego woda nie dotarła (prowadzący do przesuszania terenu).

Odnosząc się do kryteriów merytorycznych dla działania V.1, mając na uwadze stanowisko POE z roku 2014, należy stwierdzić, iż zaplanowane kryteria wyboru projektów nie mają charakteru kryteriów mierzalnych i weryfikowalnych (jednoznacznych, powtarzalnych), nie promują wsparcia w obszarze faktycznego zarządzania ryzykiem powodziowym i ograniczania go, kładąc nacisk na kompleksowe rozwiązania w skali zlewni, a także działania adaptacyjne w oparciu o funkcje ekosystemów na obszarach zagrożonych, z uwzględnieniem przydatności stosowanych rozwiązań w okresie suszy. Przykładowo, dla projektów przeciwpowodziowych stopień wpływu na poprawę bezpieczeństwa przeciwpowodziowego województwa oceniany jest w kontekście innych złożonych w danym konkursie projektów (może więc zdarzyć się, iż z projektów złych zostaną wybrane 2 najlepsze, mające większe niż inne, choć nieistotne znaczenie dla zarządzania ryzykiem wystąpienia powodzi). Te same typy projektów w kryterium mającym promować naturalne metody wpływające na stan retencji „punktują”, jeśli zastosowano w nich jedynie metody techniczne. Przyznanie temu typowi projektów punktów w ramach kryterium: wpływ na obszar Natura 2000 nie jest powiązane z mierzalnymi wskaźnikami, ale z oceną Komisji Oceny Projektów (kryterium ma więc charakter nieweryfikowalny). Komisja przyznaje też punkty, znów bez powiązania ze wskaźnikami, za możliwość zatrzymania wód opadowych i roztopowych oraz wpływ na zmniejszenie zagrożenia powodziowego – ocena sprowadzona do „mały”, „średni”, „duży” – dla projektów z grupy: systemy zagospodarowania wód opadowych i roztopowych. Z kolei dla projektów związanych z ochroną przed pożarami lasów oraz systemami monitorowania, prognozowania i wczesnego ostrzegania zaprojektowano

redundantne kryteria oceny (przetwarzające tę samą informację) tj. „wpływ projektu na zmniejszenie zagrożenia” i „wpływ projektu na zmniejszenie czasu reakcji”. POE apelują o dalszą pracę nad kryteriami wyboru projektów, w kontekście wyzwań związanych ze zmianami klimatu, ustaleń SPA2020, efektywności realizowanych projektów oraz przejrzystości systemu wyboru projektów.

Ochrona przyrody / edukacja ekologiczna

W RPO w ramach osi priorytetowej 5 Ochrona środowiska, w ramach priorytetu inwestycyjnego 6d Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program Natura 2000 i zieloną infrastrukturę, działania dotyczące ochrony przyrody i edukacji ekologicznej. Wersja 6.0 RPO przyjęta przez Zarząd Województwa i Komisję Europejską praktycznie nie uwzględniła uwag zgłaszanych przez POE wobec RPO. POE wskazywały na potrzebę poszerzenia listy typów przedsięwzięć, tak by nie ograniczano się tylko do projektów infrastrukturalnych i dokumentów planistycznych. Niestety RPO w dalszym ciągu nie wspomina o planowanym wsparciu dla ochrony czynnej zasobów przyrodniczych województwa, kontynuując podejście z perspektywy finansowej 2007-2013. Nie uwzględniono również postulatów POE dotyczącego starannego zaprojektowania warunków wdrażania w oparciu o rozpoznanie potrzeb i uwarunkowań organizacyjnych potencjalnych beneficjentów. Jedyną częściowo przyjętą uwagą POE było uwzględnienie postulatu poszerzenia wskaźników produktu o wskaźniki dotyczące liczby wspartych form ochrony przyrody oraz powierzchni siedlisk wspieranych w celu uzyskania lepszego statusu ochrony.

Ochronę przyrody i edukację ekologiczną ujęto w SzOOP w ramach osi priorytetowej V Ochrona środowiska w działaniu V.4 Ochrona przyrody (na które przewidziano 12 225 491 EUR).

Bardzo ważne są kwestie finansowe dotyczące zaprogramowania wydatkowania środków w odniesieniu do przewidzianych w RPO i SzOOP kategorii interwencji. Jest to szczególnie istotne dla zapewnienia adekwatnego wsparcia dla działań z zakresu ochrony przyrody, tak by potrzebne skąd inąd działania edukacyjne i promocyjne nie zdominowały alokacji przewidywanej na działania. Dla zapewnienia osiągnięcia celów ochrony przyrody POE postulują wydzielenie w ramach działania V4 Ochrona przyrody poddziałania dotyczącego bezpośredniej ochrony zasobów przyrodniczych - w kwotach adekwatnych do alokacji przeznaczonych w RPO na cele ochrony przyrody, w tym w szczególności w ramach kategorii interwencji kod 085 "Ochrona i zwiększanie różnorodności biologicznej, ochrona przyrody i zielona infrastruktura" (wg Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Łódzkiego na lata 2014-2020 na tą kategorię powinno być przeznaczony 4 604 942 EURO - dane wg tabeli 7-11 na stronie 136 RPO) oraz w części alokacji przewidzianej w ramach kategorii interwencji kod 086 "Ochrona, regeneracja i zrównoważone wykorzystanie obszarów Natura 2000" (wg RPO WŁ alokacja na 086 wynosi 2 700 000 EURO). Należy też uwzględnić powyższe poddziałania w indykatywnym planie finansowym.

POE postulują usunięcie ze wskaźników produktu następujących wskaźników: liczba wybudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych, liczba przebudowanych obiektów turystycznych i rekreacyjnych, długość utworzonych szlaków turystycznych, długość odnowionych szlaków turystycznych. Proponowane do usunięcia wskaźniki nie są adekwatne do działania V.4 Ochrona przyrody i do jego celu szczegółowego jakim jest "Wzmocnienie mechanizmów ochrony bioróżnorodności w regionie". Powyższe wskaźniki związane są z rozwojem infrastruktury turystycznej. Zbyt duża waga przyłożona do aspektu turystycznego generować może wzrost ruchu turystycznego oraz jego negatywne oddziaływanie na przyrodę. Dodatkowo parametry proturystycznych wskaźników produktu (strona 324 SzOOP) wskazują, że znacząca ilość środków może zostać przeznaczona na cele odmienne od ochrony przyrody.

POE proponują również zmiany zapisów dotyczących typów projektów. W typie "podniesienie standardu bazy technicznej lub wyposażanie parków krajobrazowych lub rezerwatów przyrody..." wnioskuję się zmianę brzmienia na "podniesienie standardu bazy technicznej lub wyposażanie służącego ochronie przyrody w parkach krajobrazowych lub rezerwach przyrody." Działania dotyczące ochrony przyrody w parkach krajobrazowych lub rezerwach przyrody mogą być realizowane nie tylko przez zarządców tych obszarów, ale i inne podmioty (np. organizacje pozarządowe). Nie należy ograniczać wsparcia tylko dla wybranych podtypów beneficjentów.

W typie "budowa lub modernizacja niezbędnej infrastruktury związanej z ochroną, przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków..." wnioskuję się zmianę brzmienia na "budowa lub modernizacja niezbędnej infrastruktury, w tym zielonej infrastruktury, związanej z ochroną, przywróceniem właściwego stanu siedlisk przyrodniczych i gatunków...". Ograniczenie wsparcia dla infrastruktury do powiązanej tylko z obiektami, jest nieefektywne i generować może niepotrzebne koszty utrzymania obiektów w przyszłości. Należy umożliwić dofinansowanie zarówno obiektów, jak i zielonej infrastruktury (np. w formie korytarzy ekologicznych) służącej ochronie różnorodności biologicznej.

POE postulują dodanie typu działania ochrona i restytucja różnorodności gatunkowej i siedliskowej, w tym czynna ochrona gatunkowa, monitoring gatunków i siedlisk przyrodniczych, rewitalizacja siedlisk, przywracanie ciągłości korytarzy ekologicznych itp. Dodanie bardziej adekwatnych do celów ochrony przyrody typów projektów jest niezbędne dla osiągnięcia rzeczywistej ochrony przyrody.

Celowe jest również dodanie do typów projektów „prowadzenia komplementarnych i uzupełniających do ogólnopolskich kampanii informacyjno-edukacyjnych dotyczących ochrony przyrody i zrównoważonego gospodarowania zasobami”. W powiązaniu z powyższą zmianą należy dokonać korekty w zakresie punktu 19 (SzOOP str. 112) ograniczającego wsparcie dla kampanii tylko do cross-financingu. Działania dotyczące "prowadzenia komplementarnych i uzupełniających do ogólnopolskich kampanii informacyjno-edukacyjnych" są wymieniane w RPO WŁ 2014-2020 - wersja 6.0 strona 133. Realizacja ich jedynie w ramach cross-financingu znacznie zmniejszy ich zasięg

oddziaływania. Dodatkowo beneficjenci realizujący działania inwestycyjne mogą być nieprzygotowani (w tym nie mieć wystarczającego doświadczenia) do prowadzenia kampanii informacyjno-edukacyjnych.

W celu zapewnienia maksymalnie efektywnego i szerokiego wsparcia działania 4 należy poszerzyć zakres możliwych beneficjentów w szczególności o inne jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną.

Należy zwiększyć limity dotyczące wydatków bezpośrednio związanych z zarządzaniem projektem i jego obsługą np. według wzoru ustalonego dla POIiŚ 2007-2013: „łączna kwota wydatków kwalifikowalnych związanych z zarządzaniem projektem (x) (z wyłączeniem wydatków związanych z nadzorem nad robotami budowlanymi), tj. suma wydatków poniesionych musi spełniać jednocześnie dwie nierówności: a) $x \leq 250\,000\text{ PLN} + 3\%$ całkowitych wydatków kwalifikowalnych projektu, b) $x \leq 20\%$ całkowitych wydatków kwalifikowalnych projektu.” Zwiększenie limitów kosztów zarządzania umożliwi realizację projektów przez beneficjentów pozabudżetowych np. organizacje pozarządowe. Dotychczasowe doświadczenia z realizacji projektów z zakresu ochrony przyrody wskazują, że zbyt małe środki na zarządzanie projektem i jego obsługę, mogą zmniejszyć jakość realizowanych projektów i uniemożliwić ich wykonywanie pewnym typom beneficjentów (np. organizacjom pozarządowym nie mającym stałego wsparcia z budżetu państwa czy też JST). Praktyka stosowana w POIiŚ 2007 -2013 wskazała, że przy zapewnieniu wyższego wsparcia na zarządzanie projektem i jego obsługę, organizacje pozarządowe stać się mogą równoprawnym beneficjentem realizującym projekty z zakresu ochrony przyrody.

Transport

Transport wspierany w osi priorytetowej III. Transport, działania: III.1 Niskoemisyjny transport miejski, III.2 Drogi, działanie III.3. Transport multimodalny i działanie III.4 Transport kolejowy.

Typy projektów są w zakresie transportu miejskiego prawidłowo i wyczerpująco wyszczególnione, obejmując w zasadzie wszystkie potrzebne rodzaje działań, w tym pełen zakres infrastruktury liniowej, punktowej (w tym parkingi P+R i B+R, węzły przesiadkowe, przystanki, tory i sieć trakcyjną na pętlach i w zajezdniach), drogowej w zakresie dojazdów do węzłów przesiadkowych, dróg rowerowych „w zakresie poprawy komunikacji w ramach lub między miejscowościami” oraz telematycznej („np. sygnalizacja drogowa, systemy planowania podróży, inteligentne systemy biletowe, systemy komunikacji pojazd-pojazd i pojazd-infrastruktura”), a także taboru niskoemisyjnego (spełniającego aktualną normę Euro, przy preferowaniu napędów alternatywnych) wraz z infrastrukturą i urządzeniami do jego obsługi.

Brakuje natomiast w zakresie roweru publicznego. Zbyt liberalnie zapisano możliwość finansowania sygnalizacji – powinno być wyraźnie napisane, że chodzi wyłącznie o systemy sterowania nadające priorytet komunikacji publicznej. Podobnie poziom limitu wydatków na drogi (jak zapisano: gminne i powiatowe, a nawet regionalne – np. budowa lub przebudowa dróg prowadzących do węzłów

przesiadkowych będących przedmiotem projektu), w tym rowerowe do, jest zbyt wysoki (30%). Infrastruktura rowerowa jest wielokrotnie tańsza od drogowej i może się okazać, że znaczna część środków przeznaczonych na niskoemisyjny transport, w rzeczywistości pójdzie na wielokilometrowe odcinki dróg prowadzących do węzłów przesiadkowych, podczas gdy powinno to być ograniczone tylko do infrastruktury w samym węźle i dojazdów do parkingów P+R od najbliższych dróg publicznych.

W działaniu drogowym III.2 przewidziano projekty polegające na budowie, przebudowie lub modernizacji dróg wraz z infrastrukturą towarzyszącą, a także obiektów inżynieryjnych. Osobnym typem są projekty z zakresu inteligentnych systemów transportowych. Możliwe będzie także realizowanie przedsięwzięć z zakresu bezpieczeństwa ruchu drogowego, ale niestety tylko w ramach wcześniej wymienionych inwestycji drogowych (nie będą zatem możliwe projekty niezależne - punktowe czy sieciowe wyłącznie z zakresu brd). Kolejną wadą jest wykluczenie zakupu sprzętu i pojazdów dla służb odpowiedzialnych za zapewnienie brd. Oznacza to, że nie będzie możliwa instalacja fotoradarów czy systemów odcinkowego pomiaru prędkości w ramach inwestycji drogowych.

Pozytywnie należy ocenić wprowadzenie zapisu o tym, że „wszystkie przedsięwzięcia dotyczące infrastruktury drogowej realizowane w ramach działania powinny uwzględniać na etapie planowania, realizacji i funkcjonowania wykorzystanie rozwiązań zwiększających bezpieczeństwo w ruchu drogowym.” Żałować należy jedynie, że nie poparto tego, jak na razie (może pojawi się na etapie kryteriów?), wymogiem przeprowadzenia audytu brd każdego projektu oraz, że nie wprowadzono analogicznego zapisu odnośnie wpływu na środowisko oraz na warunki ruchu dla komunikacji publicznej, pieszych i rowerzystów.

Z działania III.3 będzie możliwe finansowanie budowy, przebudowy lub modernizacji multimodalnych terminali przeładunkowych oraz zakup wyposażenia tego typu obiektów, a także systemów zarządzania i monitorowania przesyłek - tylko w ramach szerszych projektów.

W działaniu III.4 możliwa będzie „modernizacja, rewitalizacja, a w uzasadnionych przypadkach budowa sieci kolejowej lub infrastruktury dworcowej (w tym przystanków kolejowych)”, a także zakup taboru, w tym rozwój zaplecza taborowych.

Beneficjentów określono prawidłowo, wpisując wszystkie instytucje, które mogłyby przygotować przewidziane projekty. Jedyną uwagą dotyczący dopisania Inspekcji Transportu Drogowego w działaniu III.2 w celu umożliwienia realizacji projektów obejmujących urządzenia i systemy do automatycznego nadzoru nad ruchem drogowym, w tym fotoradary, gdyby zdecydowano się takie działania jednak dopisać do możliwego zakresu.

Wskaźniki rezultatu nie są adekwatne do sformułowanych celów. W działaniu III.1 celem jest zwiększone wykorzystanie transportu publicznego, a wskaźnikami rezultatu liczba samochodów korzystających z miejsc postojowych w wybudowanych obiektach „parkuj i jedź” oraz liczba

przewozów komunikacją miejską na przebudowanych i nowych liniach komunikacji miejskiej. Wskaźnikiem przy tak postawionym celu powinien być raczej udział transportu publicznego w przewozach pasażerskich. W działaniu III.2, którego celem jest lepsza dostępność transportowa województwa w ruchu drogowym, w ogóle nie określono wskaźników rezultatu. Rodzi to sugestię, że instytucja zarządzająca nie wie, po co zamierza budować i przebudowywać drogi. W działaniu III.3, którego celem jest wzrost aktywności multimodalnych terminali przeładunkowych oraz centrów logistycznych w regionie, wskaźnikiem jest dodatkowa zdolność przeładunkowa intermodalnych terminali przeładunkowych, a powinna być rzeczywista wielkość rocznego przeładunku w takich terminalach. Podobnie w działaniu III.4, którego celem jest lepsza dostępność transportowa województwa w ruchu kolejowym, wskaźnikiem nie powinna być liczba przewozów pasażerskich na przebudowanych lub zmodernizowanych liniach kolejowych.

Alokacja na transport kolejowy jest wysoka, bo wynosi 142 mln euro, podczas gdy na drogowy 160 mln euro (proporcja 47:53, wyższa niż przewiduje umowa partnerstwa dla całości środków unijnych dla Polski – 40:60). Jednak ponad 1/3 tej kwoty – ok. 50 mln euro, przeznaczono na transport intermodalny (budowa i wyposażenie terminali przeładunkowych). Można mieć wątpliwości, czy to działanie (które poza woj. łódzkim przewidują tylko może 1 lub 2 województwa) powinno pochłaniać tyle środków i czy w ogóle uda się je wykorzystać. Aż ok. 40 mln euro jest przeznaczonych na tabor i zaplecza taborowe. To duża kwota, zważywszy, że województwo już dziś dysponuje wystarczającą liczbą nowego i zmodernizowanego taboru do uruchamiania pociągów na wszystkich liniach co godzinę. Natomiast potrzeby w zakresie zapleczy taborowych są bezdyskusyjne. Pozostałe ok. 50 mln euro na infrastrukturę kolejową stanowi zbyt małą część alokacji kolejowej. Na transport miejski przeznaczono 93,7 mln euro, co byłoby kwotą właściwą, gdyby nie fakt, że aż 28 mln euro z nich zarezerwowano na inteligentne systemy transportowe. To najwięcej ze wszystkich województw. I znowu powstaje pytanie czy tak duża kwota jest uzasadniona i możliwa do sensownego wykorzystania.

Gospodarka odpadami

RPO i SzOOP umieszczają wsparcie dla gospodarki odpadami w ramach Osi priorytetowej V. Ochrona środowiska, działanie V.2.

Ze źródeł unijnych Województwo łódzkie przeznacza na gospodarkę odpadami 45 310 919 EUR³², z krajowych środków publicznych 6 316 876 EUR oraz z prywatnych 1 679 169 EUR. Nie przewidziano stosowania mechanizmu finansowania krzyżowego. Nie określono minimalnej i maksymalnej wartości projektu. Maksymalny poziom dofinansowania wydatków kwalifikowanych w przypadku projektów nie objętych pomocą publiczną może wynieść 85%. Projekty będą wybierane w trybie konkursowym.

Warunkiem wsparcia inwestycji jest ich uwzględnienie w Wojewódzkim Planie Gospodarki Odpadami (WPGO), którego aktualizacja zakończy się do końca 2016 r. Władze wojewódzkie odpowiedzialne za

³² 2.36% uzyskanego finansowania z EFRR i EFS.

przygotowanie i realizację RPO oraz WPGO powinny zapewnić, że zapisy obu dokumentów strategicznych są spójne, spełniają zasady zrównoważonego rozwoju oraz uwzględniają uwagi zgłaszane przez pozarządowe organizacje ekologiczne.

Na etapie opracowywania WPGO konieczne będzie dokładne przeanalizowanie poprawności danych i przyczyn bardzo dużych wahań rejestrowanych ilości wytwarzanych odpadów komunalnych w województwie. Według sprawozdania z realizacji WPGO za lata 2011-2013 masa zbieranych i odbieranych odpadów komunalnych gwałtownie spadała – z 1 363 026 Mg w 2011 r. do 563 739 Mg w 2013, czyli blisko dwu i półkrotnie.³³ Zweryfikowanie danych jest nieodzowne do prawidłowego oszacowania ilości odpadów, które zgodnie z wymaganiami ustawowymi będą musiały być odzyskane i poddane recyklingowi, a tym samym wydajności instalacji potrzebnej do ich przetworzenia. Jest to także niezbędne do prawidłowej alokacji środków oraz oceny efektywności Programu.

Cel szczegółowy Programu został zdefiniowany w RPO i SzOOP jako *ograniczone składowanie odpadów w regionie*. Precyzuje go wskaźnik rezultatu bezpośredniego, który zakłada, że *udział odpadów komunalnych niepodlegających składowaniu w ogólnej masie odpadów komunalnych wytworzonych zostanie zwiększony do 60% w 2023 roku, w porównaniu do 37.5% osiągniętym w 2012 r.* Za pozytywne należy uznać, że w pierwszej kolejności będą wspierane projekty oparte o odpady zbierane selektywnie i instalacje służące do zwiększenia poziomu recyklingu. Ponadto, projekty te mają uwzględniać działania edukacyjne wśród społeczności lokalnej z zakresu prawidłowej segregacji odpadów oraz promowanie ponownego użycia. We wskaźniku produktu zakłada się, że dodatkowe możliwości przerobowe w zakresie recyklingu odpadów wzrosną do 2023 r. o 30 073 Mg. Biorąc pod uwagę małą wiarygodność danych WPGO, nie sposób odnieść się, czy podana wydajność będzie adekwatna to rzeczywistych potrzeb województwa.

Ponadto dokumenty Programu zakładają udzielenie wsparcia 6 zakładom zagospodarowania odpadów, niesprecyzowanej liczbie punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych (PSZOK), likwidację dzikich wysypisk odpadów, unieszkodliwianie wyrobów zawierających azbest. W przypadku tych ostatnich, finansowanie powinno być udzielane w pierwszej kolejności sprawdzonym i certyfikowanym technologiom do termicznej i/lub chemicznej obróbki, umożliwiającym pełny lub częściowy odzysk uzyskanego produktu lub pozwalających na bezpieczne składowanie dezaktywowanych odpadów, a nie tylko „unieszkodliwianie” poprzez składowanie nieprzetworzonych odpadów.³⁴

Z zakresu działań prewencyjnych, ujętych najwyżej w hierarchii postępowania z odpadami, SzOOP wskazuje także na odpady inne niż komunalne, ale nie precyzuje na czym wspierane projekty miałyby

³³ Sprawozdanie z realizacji Planu Gospodarki Odpadami Województwa Łódzkiego 2012 za lata 2011 – 2013, Łódź, sierpień 2014 r., str. 12-15.

³⁴ Np.: Dr Young Man, *The Recent Technologies of Asbestos Treatments and Substitutes*, Simon Fraser University, Canada, 2011.

konkretnie polegać i jakich rodzajów odpadów niebezpiecznych dotyczyć. W przypadku odpadów komunalnych, elektronicznych i budowlanych projekty tego typu powinny obejmować:

- rozszerzenie funkcji PSZOK o wymianę i/lub naprawę produktów, które w dalszym ciągu można użytkować;
- tworzenie banków żywności, gromadzących i dystrybuujących żywność o krótkim czasie pozostającym do upływu terminu ich przydatności do spożycia;
- tworzenie punktów odbioru ubrań nadających się do wykorzystania, w celu dalszej ich dystrybucji dla osób potrzebujących;
- tworzenie punktów lub giełd odzyskanych i/lub niezużytych materiałów budowlanych i remontowych zdolnych do wykorzystania;
- instalowanie automatów kaucyjnych do przyjmowania opakowań (butelek);
- zobligowanie administracji samorządowej do ścisłego przestrzegania zasad zielonych kryteriów zakupów przy zamówieniach publicznych.³⁵

---

³⁵ <http://www.uzp.gov.pl/cmsws/page/?F;291>